

lággtörténés speciális esetének, a világtörténést pedig következésképpen általános akaratnak tekinti. Az akarat így világ-principiummá válik, ahogy az érzésmisztikában az érzés megismerési principiummá. Ezt a szemléleti módot *akaratfilozófiának* (thelizmusnak) nevezik. A csak individuálisan átélhető valamit ez a filozófia a világ létének tényezőjévé teszi.

Az akaratfilozófia éppoly kevésbé nevezhető tudománynak, mint az érzésmisztika. Mert mind a kettő azt állítja, hogy a világot nem lehet fogalmakkal megközelíteni. Mind a kettő a lét eszmei principiuma mellé még valamilyen reálprincipiumot is igényel. Ez az igény bizonyos értelemben jogos. Mint-hogy azonban ezeket az ún. reálprincipiumokat csak az észlelés útján tudjuk felfogni, ezért mind az érzésmisztika, mind az akaratfilozófia állítása azonos azzal a nézettel, amely szerint megismerésünknek két forrása van: a gondolkodás és az észlelés, amely utóbbi az érzésben és akaratban individuális átélésként jelenik meg. Mivel ezek a világnézetek azt, ami az egyik forrásból származik, az élményeket nem tudják közvetlenül összekapcsolni a másik forrásból, a gondolkodásból származókkal, ezért a két megismerési mód, észlelés és gondolkodás, magasabb közvetítés nélkül léteznek egymás mellett. Szerintük a tudással megszerezhető eszmei principium mellett van a világnak még egy átélendő, gondolkodással meg nem ragadható reálprincipiuma is. Más szavakkal: az érzésmisztika és az akaratfilozófia is naív realizmus, mert mind a kettő azt a tételt vallja, hogy a közvetlenül észlelték azonosak a valósággal. Sőt, az eredeti naív realizmussal szembe még annyiban következtetlene is, hogy az észlelés egy meghatározott formáját (az érzést, illetve akaratot) tartják a lét egyetlen megismerési eszközének. Ezt azonban csak akkor tehetnék, ha általánosságban elfogadnák azt a tételt, hogy amit észlelünk, az valóság. Akkor viszont a külső észlelésnek is ugyanolyan megismerési értéket kellene tulajdonítaniuk.

Az akaratfilozófia metafizikai realizmussá válik, ha az akaratnak *azokban* a létszférákban is szerepet tulajdonít, amelyekben az nem élhető át közvetlenül, mint saját szubjektumunkban. Egy olyan szubjektumon kívüli principiumot tételez fel ugyanis, amelyre vonatkozóan éppen a szubjektív

átélés az egyetlen valóságkritérium. Az akaratfilozófiára, mint metafizikai realizmusra érvényes az előző fejezetben kifejtett kritika, amely túllép minden metafizikai realizmus el-lentmondásteljes vonásán és elismeri, hogy az akarat csak annyiban általános világtörténés, amennyiben eszmeileg a világ többi részére vonatkozik.

Kiegészítés az 1918-as új kiadáshoz. A gondolkodást a maga mivoltában azért nehéz a megfigyeléssel megragadni, mert az a szemlélő elől nagyon könnyen már el is tűnt, mi-helyt az a figyelmét rá akarja irányítani. Ekkor már csak ha-lott absztrakt valami, az eleven gondolkodás teteme marad. Aki csak ezt az absztrakt valamit látja, hajlamos lesz az ér-zésmisztika, vagy az akaratmetafizika „életteljes” elemébe merülni. Különösnek fogja találni, ha valaki a valóság lénye-gét „puszta gondolatokkal” akarja megragadni. Aki azonban eljut oda, hogy a *gondolkodásban* valóban éljen, az ahhoz a meggyőződéshez jut, hogy ennek az életnek belső gazdaság-gal bíró és önmagában nyugvó, de ugyanakkor önmagában eleven *tapasztalása* még csak össze sem hasonlítható a pusz-ta érzésbeli átéléssel vagy az akarat elem szemlélésével, nemhogy ezeket a gondolkodás életénél értékesebbnek lehet-ne tartani. Éppen ez a gazdagság, az átélésnek ez a belső tel-jessége az oka annak, hogy a gondolati élet tükrözött képe a köznapi lelki beállítottság számára halottnak, absztraktnak hat. Egyetlen lelki tevékenységet sem olyan könnyű félreis-merni, mint a gondolkodást. Az akarat, az érzés még eredeti állapotuk utólagos átélése esetén is áthévítik az ember lelkét. A gondolkodás nagyon könnyen hidegen hagy ebben az utó-lagos átélésben; úgy tűnik, kiszikkasztja a lelki életet. Holott ez csak erősen érvényesülő árnyéka a maga fénnel átszótt és a világ jelenségeibe bensőségesen belemerülő valóságának. Ez a világ jelenségeibe való belemerülés magában a gondolati tevékenységben áramló erővel történik, amely a szellemi értelemben vett szeretet ereje. Nem lehet ellenvetésként azt mondani, hogy aki szerint szeretet hatja át a tevékeny gon-dolkodást, az egy érzést, a szeretetet tulajdonít a gondolko-dásnak. Mert ez az ellenvetés valójában csak igazolja azt, amit mondtunk. A gondolkodás lényegében ugyanis megta-

láljuk mind az érzést, mind az akaratot és pedig mind a kettőt a maguk legmélyebb valóságában. Aki viszont elfordul a gondolkodástól és a „puszta” érzés és akarat felé fordul, az elveszti igazi valóságát. Aki a gondolkodásban *intuitív átélésre* törekszik, az részese lesz az érzésbeli és akaratú átélésnek is. Az érzésmisztika és akaratú metafizika viszont nem képes a lét intuitív gondolati átéléséhez hozzáférni. Ez az utóbbi két irányzat igen könnyen úgy fog ítélni, hogy *ők* állnak a valóságban, az intuitíven gondolkodó viszont érzéstenül és a valóságtól elidegenedve „absztrakt gondolatokkal” formál egy árnyszerű, hideg világképet.

IX. FEJEZET

A szabadság eszméje

A fa fogalmát a megismerés számára a fa észlelete határozza meg. Egy bizonyos észlelethez csak egy bizonyos fogalmat emelhetünk ki az általános fogalmi rendszerből. Fogalom és észlelet összefüggését a gondolkodás az észleleten közvetve és objektíven határozza meg. Az észleletnek a hozzá tartozó fogalommal való kapcsolatát az észlelési aktus után ismerjük fel; összetartozásuk azonban már magában a dologban benne van.

Miként mutatkozik ez a folyamat, ha a megismerést szemléljük, hogy milyen az embernek a világhoz való viszonya a megismerés folyamán. Az előző fejtegetésekben megkíséreltük kimutatni, hogy az elfogulatlan megfigyelés lehetővé teszi ennek a viszonnak a világos áttekintését. Ha helyesen értjük ezt a megfigyelést, belátjuk, hogy a gondolkodás, mint önmagában lezárt lényegi valami, közvetlenül szemlélhető. Aki szükségesnek tartja, hogy a gondolkodásnak mint olyan, a magyarázatához még valami mást is segítségül vegyen, mint például a fizikai agyfolyamatokat vagy a megfigyelt tudatos gondolkodás mögötti nem tudatos szellemi folyamatokat, az félreismeri azt, amit a gondolkodás elfogulatlan megfigyelése neki ad. Aki a gondolkodást megfigyeli, megfigyelés közben közvetlenül benne él egy önmagát hordozó szellemi tevékenységben. Sőt azt mondhatjuk, hogy aki a szellemi tevékenység lényegét abban a formában akarja megragadni, amelyben az embernek *elsődlegesen* megnyilatkozik, ezt az önmagában nyugvó gondolkodásban teheti.

Magának a gondolkodásnak a szemlélésénél egybeesik az, aminek egyébként mindig elkülönülten *kell* jelentkeznie: a fogalom és az észlelet. Aki ezt nem látja át, az az észleletekkel kapcsolatban alkotott fogalmakat csak az észleletek árnyékszerű képének fogja tekinteni és maguk az észleletek jelenítik

majd meg számára az igazi valóságot. Az észlelt világ mintájára azután valamilyen metafizikai világot épít fel magának, amelyet képzetvilágának megfelelően atomvilágnak, akaratvilágnak, nem tudatos szellemi világnak stb. nevez. És nem veszi észre, hogy ezzel csak valamilyen hipotétikus metafizikai világot épített fel a *saját* észleleti világa mintájára. Aki azonban átlátja, hogy mi történik a gondolkodásban, az felismeri, hogy az észlelet a valóságnak csak az egyik része és hogy a hozzá tartozó másik részt, amely ezt a részvalóságot a teljes valósággá teszi, akkor éljük át, ha az észleletet gondolkodással áthatjuk. Ekkor már nem tekinti a valóság árnyképének azt, ami a tudatban mint gondolkodás jelentkezik, hanem valamilyen önmagában nyugvó szellemi lényegnek. És erről azt mondhatja, hogy *intuíción* által jelenik meg a tudatában. *Intuíción* valamilyen tisztán szellemi tartalom tisztán szellemi történő tudatos átélése. A gondolkodás lényegét csakis intuíciónal ragadhatjuk meg.

Csak ha az elfogulatlan megfigyelés útján elismertük ezt az igazságot a gondolkodás intuitív lényegére vonatkozólag, akkor lesz szabad az út, hogy az ember testi-lelki organizációjáról képet alkossunk. Akkor felismerjük, hogy ez az organizáció a gondolkodás *lényegére* nem lehet semmilyen befolyással. Ennek az első pillanatban egy *látszólag* egészen nyilvánvaló tény mond ellent. A mindennapi tapasztalat számára ugyanis az emberi gondolkodás csakis ebben az organizációban és csakis ezen az organizáción keresztül jelenik meg. Ez a megjelenése olyan erővel érvényesül, hogy valódi jelentőségét csak az tudja áttekinteni, aki felismerte, hogy a gondolkodás mivoltában ennek az organizációnak semmilyen szerepe sincs. Ekkor azonban az sem kerül már el a figyelmét, hogy milyen sajátos viszonyban van az emberi organizáció a gondolkodással. Az organizáció ugyanis egyáltalán nem befolyásolja magát a gondolkodás lényegét, ellenkezőleg, ha a gondolkodás tevékenysége megindul, az organizáció viszályozódik, saját tevékenységét megszünteti és szabaddá teszi azt a területet, ahol azután a gondolkodás megjelenik. A gondolkodásban működő lényegi erőnek kettős feladata van: először visszaszorítja az emberi organizációt annak saját te-

vékenységi területén; másodszor ő maga lép annak a helyére. Mert már az első, a testi organizáció visszaszorítása is, a gondolkodó tevékenység következménye. Éspedig a gondolkodó tevékenység azon részének a következménye, amely a gondolkodás *megjelenését* készíti elő. Ebből láthatjuk, milyen értelemben találja meg a gondolkodás a maga ellenképét a testi organizációban. És ha ezt látjuk, már nem fogjuk félreismerni ennek az ellenképnek a jelentőségét a gondolkodás számára. Ha puha talajon járunk, lábnyomunk ott marad a talajban. Lábnyomunkra nem fogjuk azt mondani, hogy alulról a talaj erői hozták létre. *Ezeknek* az erőnek soha nem tulajdonítjuk a lábnyomok formáinak a létrejöttét. Épp ily kevésbé fogja hinni, aki a gondolkodás lényegét elfogulatlanul figyeli meg, hogy a testi organizmusban lévő nyomoknak részük van magában a gondolkodásban. Mert ezek a nyomok úgy keletkeznek, hogy a gondolkodás készíti elő a testben a maga megjelenését*.

Itt azonban jelentős kérdés merül fel. Ha az emberi organizációnak nincs része a gondolkodásnak *mint olyannak* a létrejöttében, akkor mi a jelentősége ennek az organizációnak az ember lényének az egésze szempontjából? Nos, ami ebben az organizációban a gondolkodás révén történik, annak ugyan semmi köze sincs magához a gondolkodáshoz, de köze van a gondolkodásból létrejövő én-tudathoz. Mert a gondolkodás létében működik ugyan az igazi „én”, az éntudathoz azonban ez nem elég. Aki elfogulatlanul figyeli meg a gondolkodást, átlátja ezt. Az „én” megtalálható a gondolkodásban; az „éntudat” az által jelentkezik, hogy a gondolati tevékenység nyomai a fenti értelemben belevésődnek a tudatba egyáltalán. (Az éntudat tehát a testi organizáció révén jön létre. Ne gondoljuk azonban, hogy az egyszer létrejött éntudat továbbra is a testi organizációtól függ. Az egyszer már létrejött éntudatot

* Hogy a fenti nézet hogyan nyilatkozik meg a pszichológiában, filozófiában stb., azt különböző szempontok szerint, az ez után a könyvem után megjelent más írásaimban írtam le. Itt csak azt akarom ismertetni, ami magának a gondolkodásnak az elfogulatlan megfigyeléséből adódik.